

ՀՀ ԿՐԹՈՒԹՅԱՆ, ԳԻՏՈՒԹՅԱՆ, ՄՇԱԿՈՒՑԹԻ ԵՎ ՍՊՈՐՏԻ ՆԱԽԱՐԱՐՈՒԹՅՈՒՆ

ՊԱՏՄՈՒԹՅԱՆ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏ

ՄԵՆԿԵԶՅԱՆ ՇԱՔԵ ԶԱՎԵՆԻ

Արաբական Միացեալ Էմիրություններու հայ համայնքի

հասարակական-քաղաքական կեանքը 1970-ական թուականներէն մինչեւ մեր օրերը

Է.00.01 «Հայոց պատմություն» մասնագիտությամբ պատմական գիտությունների

թեկնածուի գիտական աստիճանի համար

ՄԵՂՍԱԳԻՐ

ԵՐԵՎԱՆ-2026

Ատենախոսության թեման հաստատվել է Երևանի պետական համալսարանում:

Գիտական ղեկավար

պատմական գիտությունների դոկտոր,
պրոֆեսոր Եղիազարյան Արման Սամվելի

Պաշտոնական ընդդիմախոսներ՝

պատմական գիտությունների դոկտոր,
պրոֆեսոր Ստեփանյան Խաչատուր Ռոստոմի

պատմական գիտությունների թեկնածու
Տանաջյան Լուսինե Ասատուրի

Առաջատար կազմակերպության՝

Արևելագիտության ինստիտուտ

Ատենախոսության հրապարակային պաշտպանությունը կայանալու է 2026 թ. հունիսի 19-ին, ժամը 13⁰⁰-ին Պատմության ինստիտուտում գործող ՀՀ ԲԿԳԿ-ի Հայոց պատմության 004 մասնագիտական խորհրդի նիստում (հասցե՝ 0019, Երևան, Մարշալ Բաղրամյան պող. 24/4):

Ատենախոսությանը կարելի է ծանոթանալ Պատմության ինստիտուտի գրադարանում:

Մեղմագիրն առաքված է 2026 թ. մայիսի 19-ին:

Մասնագիտական խորհրդի
գիտական քարտուղար, պ. գ. գ., դոցենտ

Մուրադյան Հ.Ն.

ԱՏԵՆԱԽՕՍՈՒԹԵԱՆ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԲՆՈՒԹԱԳԻՐԸ

Ատենախօսութեան թեմայի գիտական նշանակութիւնն ու արդիականութիւնը:
Արաբական ծոցի երկիրներէն Միացեալ Էմիրութիւնները, այսուհետեւ (ԱՄԷ), որպէս արաբական աշխարհի ամենէն զարգացած երկիրներէն մէկը, իր զարգացման ընթացքին զգալի հետաքրքրութիւն յառաջացուցեր է տարբեր ազգերու մօտ, ներառեալ հայերը: Հայերու շարունակական գաղթը դէպի ԱՄԷ եւ ԱՄԷ-ի հայ համայնքի հետագայ ձեւաւորումն ու աճը կ'ընդգծեն սփիւռքի այս համայնքին պատմութեան եւ զարգացման համապարփակ ուսումնասիրութիւն իրականացնելու կարելորութիւնը:

Պէտք է արձանագրել, որ ԱՄԷ-ի հայ համայնքի հասարակական-քաղաքական կեանքը 1970-ական թուականներէն մինչեւ մեր օրերը ուսումնասիրութիւնը, հայ սփիւռքի նոր հատուածներու ուսումնասիրութեան տեսանկիւնէն մեծ կարելորութիւն կը ներկայացնէ, յատկապէս հաշուի առնելով փաստը, որ գրեթէ ուսումնասիրուած չէ: Հակառակ շարք մը աշխարհի սփիւռքի համայնքներու առընչութեամբ ծաւալուն հետազոտութիւններուն, ցարդ կը բացակայէր ԱՄԷ-ի վերջին քառասուն հինգ տարիներու ձեւաւորուած հայ համայնքի պատմութեան ու համայնքի զարգացման մասին համապարփակ գիտական ուսումնասիրութիւնը: Այս առումով սոյն ուսումնասիրութիւնը նպատակ ունի կամրջել այդ բացը՝ տրամադրելով համայնքի պատմական զարգացման, համայնքային կառոյցներու կայացման, համայնքի հասարակական-քաղաքական եւ կրթամշակութային կեանքի մասին մանրամասն վերլուծութիւն:

ԱՄԷ-ի հայ համայնքին ուսումնասիրութիւնը մեծապէս կարելոր է նաեւ այն պատճառով, որ համաշխարհայնացման ներկայիս գործընթացքին այն հայկական սփիւռքի համայնքներէն մէկն է, որ առաւել ենթակայ է պարբերական կերպափոխումներու, որոնց ուսումնասիրութիւնը մէկ կողմէ կարելոր է գուտ գիտական, իսկ միւս կողմէ՝ յոյժ արդիական ուսումնասիրութեան արդիւնքներու միջոցով համայնքի մէջ պարբերաբար ի յայտ եկող փոփոխութիւններուն համահունչ կշռադատուած ու նպատակամէտ որոշումներ կայացնելու գործընթացին նպաստելու առումներով:

Պէտք է նշել նաեւ այն կարելոր իրողութիւնը, որ հայ սփիւռքի տարբեր հատուածներու գիտական ուսումնասիրութիւնը ի վերջոյ միտուած է անոր համապարփակ գիտահետազօտական պատկերը ձեւաւորելուն, ուստի ինքնին կը պահպանէ բարձր գիտական կարելորութիւն:

Թեմայի ուսումնասիրման արդիականութիւնը պայմանաւորուած է ԱՄԷ-ի հայկական համայնքին մէջ տեղի ունեցող անընդհատ զարգացումներով, որոնք համայնքի պատկերը մեծապէս կը փոփոխեն կարճ ժամանակահատուածներու մէջ: Նման ուսումնասիրութիւնը կը լուծէ, ի թիւս գիտական հիմնախնդիրներու, համայնքէն ներս տեղի ունեցող փոփոխութիւնները արձանագրելու, անցեալ եւ ներկայ գործընթացներու միջեւ պատճառեւտեւանքային կապերը բացայայտելու եւ ապագային որոշակի զարգացումներ կանխատեսելու խնդիրները:

Հայկական համեմատաբար նոր ձեւաւորուած համայնքներու ձեւաւորման եւ զարգացման պատմութեան շարադրումը ունի նաեւ ճանաչողական մեծ արժէք: ԱՄԷ-ի հայութեան առումով շեշտադրելի է այն, որ սոյն ատենախօսութիւնը ընթերցող

հանրութեանը կը ներկայացնէ քանի մը տասնամեակ առաջ ձեւաւորուած պետութեան մէջ հայերու հաստատման, որպէս համայնք ձեւաւորման ու կայացման գործընթացը, ղեկավարման համակարգը կամ մեխանիզմները եւ արդի փուլի մարտահրաւերները բացայայտելով նորաստեղծ հայկական համայնքի ամբողջական նկարագիրը:

20-րդ դարասկիզբին աշխոյժ զարթոնքով կազմակերպուած ԱՄԷ-ի հայ համայնքային կեանքի մտաւորական եւ գործօն տարրերու մասին, այս աշխատասիրութիւնը վաւերագրում կոչելով ատաղձ կը դառնայ ժամանակի Էմիրութիւններու էթնիկ հայերու պատմագրութեան համար: Գաղութային կեանքի մասին բազմերախտ գրիչներու գործեր կամ ուսումնասիրութիւններ լոյս տեսած չեն, հետեւապէս սոյն աշխատանքը ԱՄԷ-ի 45-ամեայ սփիւռքեան տարեգրական պատմութեան մասին առաջին համապարփակ ուսումնասիրութիւնն է իր արդիական վերլուծումներով:

Ատենախօսութեան նպատակն ու խնդիրները: Հետազոտութեան հիմնական նպատակն է մանրակրկիտ ուսումնասիրել եւ լուսաբանել 20-րդ դարավերջէն սկսեալ նոր ձեւաւորուած ԱՄԷ-ի հայ համայնքի հասարակական-քաղաքական կեանքը:

Աշխատանքին մէջ առաջադրուած են հետեւեալ հետազոտական խնդիրները.

1. ուսումնասիրել (ԱՄԷ) հայ համայնքի հիմնադրման պատմութիւնը՝ այն քննութեան առնելով ԱՄԷ-ի մէջ ազգային փոքրամասնութիւններու իրաւունքներու բնագիրին մէջ,

2. վերլուծել Մեծի Տանն Կիլիկիոյ կաթողիկոսութեան դերը ԱՄԷ հայ համայնքային կեանքի մէջ եւ համայնքային կառոյցներու ձեւաւորման մէջ, թեմի ձեւաւորումը, ինչպէս նաեւ Քուէթի եւ Օոցի երկիրներու Ազգային վարչութիւններու կառոյցի կազմութիւնը,

3. բացայայտել ՀՀ-ԱՄԷ յարաբերութիւններուն մէջ ԱՄԷ-ի հայ համայնքի դերը, լուսաբանել ԱՄԷ-ի հայ համայնքի աջակցութիւնը ՀՀ-ին եւ Արցախին, ինչպէս նաեւ ԱՄԷ-ի հայ համայնքի եւ ՀՀ դեսպանութեան համագործակցութիւնը,

4. քննութեան առնել հայկական ինքնութեան պահպանման խնդիրները, տեղի հայերու ինքնութեան առանձնայատկութիւնները, անոնց գաղափարական պատկանելիութիւնները եւ ինքնութեան պահպանման մեխանիզմներն ու ծրագիրները,

5. լուսաբանել ԱՄԷ-ի հայ համայնքի մշակութային կեանքի առանձնայատկութիւնները 21-րդ դարասկիզբին ներկայացնելով ԱՄԷ-ի հայ համայնքի մշակութային կեանքի հիմնական դերակատարները եւ անոնց իրականացուած միջոցառումները եւ ձեռնարկները,

6. ի մի բերել ու ներկայացնել ԱՄԷ-ի հայ համայնքի զարգացման արդի փուլի առանձնայատկութիւնները՝ յատկապէս ուշադրութեան ներքոյ պահելով համայնքի ներքին զարգացումները եւ դէպի ԱՄԷ հայերու ներգաղթի միտումներն ու արտագաղթի պատճառներն ու իրողութիւնները:

7. հետազօտել հայերու սփիւռքացման եւ համարկման առանձնայատկութիւնները ԱՄԷ-ի մէջ, վեր հանելով գոյութիւն ունեցող խոչընդոտները:

Ատենախօսութեան ժամանակագրական եւ աշխարհագրական շրջանակները: Ատենախօսութեան ժամանակագրական սահմանները կ'առնչուին ԱՄԷ-ի պատմութեան ողջ ընթացքին՝ 1970-էն մինչեւ մեր օրերը, իսկ տարածական սահմաններուն մէջ ընդգրկուած են Շարժայի, Տուպայի եւ Ապու Տապիի Էմիրութիւններու հայութիւնը:

Ատենախօսութեան մեթոտարանութիւնը: Ուսումնասիրութիւնը կատարուեր է վերլուծական (վերլուծական-համադրական) մեթոտով, որու շնորհիւ իրականացուած է սկզբնաղբիւրային եւ գիտահետազօտական գրականութեան հաւաքագրում, համակարգում, քննական վերլուծութիւն եւ ամփոփում: Կիրառուած են նաեւ պատմանկարագրողական, պատմահամեմատական եւ համակարգային քննութեան մեթօտները: Հետազօտութեան համար հիմք ծառայած են սփիւռքի եւ ինքնութեան առընչուող տեսութիւնները:

Ատենախօսութեան գիտական նորոյթը: Քանի որ ԱՄԷ-ի հայ համայնքի առընչուող անցեալին շատ քիչ ուսումնասիրութիւններ եղեր են, այն ալ՝ առանձին խնդիրներու առընչուող եւ ոչ ամբողջական, համայնքի պատմութեան ողջ ընթացքը եւ հասարակական-քաղաքական կեանքի բոլոր ոլորտներն ընդգրկող գիտական հետազօտութիւնը ըստ էութեան գիտական նորոյթ է իր ամբողջութեան մէջ:

Իսկ մասնաւորաբար գիտական նորոյթ կը հանդիսանան ԱՄԷ-ի մէջ հայերու հաստատման, համայնքային կեանքի եւ ազգային կառոյցներու ձեւաւորման, Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան տեղական թեմի հիմնադրման, դէպի ԱՄԷ հայերու ներգաղթի եւ այնտեղի տեղի ունեցող արտագաղթի, ԱՄԷ-ի հայութեան կրթամշակութային կեանքի եւ էթնիկ ինքնութեան պահպանութեան խնդիրներու քննութեանն առընչուող հատուածները:

Աղբիւրներու եւ գիտահետազօտական գրականութեան տեսութիւն: ԱՄԷ-ի հայութիւնը իբրեւ գաղութ կազմակերպելու եւ ազգային-եկեղեցական կեանքի զարգացման մասին, ինչպէս նաեւ ԱՄԷ-ի համայնքի կրօնական, դաստիարակչական, մշակութային կեանքի հոգեւոր առաջնորդութեանը ուղղուած Մեծի Տանն Կիլիկիոյ կաթողիկոսութեան քայլերու լուսաբանման համար կարեւոր են Հայոց Մեծի Տանն Կիլիկիոյ կաթողիկոսութեան «ՀԱՄԿ» պաշտօնական ամսագրի սկզբնաղբիւրային տունաւերը¹:

ԱՄԷ-ի հայ համայնքի՝ 21-րդ դարակիզբի բոլոր կարեւորագոյն իրադարձութիւններու նկարագրութիւնը տեղ գտած է Հայաստանի Հանրապետութեան սփիւռքի նախարարութեան «Հայկական սփիւռք» կոչուող տարեգիրքերուն մէջ²: Յատկապէս արձանագրուած է 2008-2016 թթ. անցուդարձը՝ հնարաւորութիւն տալով ուսումնասիրողին իրադարձային վերլուծութեան ճամբով լուսաբանելու համայնքային կեանքի զարգացման հիմնական ուղղութիւնները:

ԱՄԷ-ի հայ համայնքի պատմութեան եւ տեղի ունեցած կարեւոր իրադարձութիւններու արձանագրման եւ լուսաբանման տեսանկիւնէն սկզբնաղբիւրային

¹ Տե՛ս «Հասկ» պաշտօնական ամսագիր կաթողիկոսութեան Հայոց Մեծի Տանն Կիլիկիոյ, ԿԴ. Տարի, 1995, թիւ 3-4-5 մարտ-ապրիլ-մայիս:

² Տե՛ս «Հայկական սփիւռք» տարեգիրքեր, Երեւան, 2009, 2010, 2012, 2013, 2015:

մեծ արժեք կը ներկայացնեն նաև «Դեպի երկիր» պատանեկան պարբերաթերթը³, «Շեփոր» լրատուն⁴, «Թերակղզի» պարբերաթերթը⁵:

ԱՄԷ-ի մէջ ՀՀ դեսպանութեան բացման գործին մէջ տեղի հայ համայնքի աջակցութեան, բերած նպաստի, ԱՄԷ-ՀՀ յարաբերութիւններու զարգացման մէջ համայնքի ունեցած դերի մասին արժեքաւոր է Ա. Փոլադեանի «Երկկողմ յարաբերութիւններ՝ տնտեսական եւ առեւտրային» 2002 թ. արաբերէն գիրքը⁶, որը ունի մէկ կողմէ սկզբնաղբիւրային արժեք, իսկ միւս կողմէ գիտավերլուծական նշանակութիւն:

ԱՄԷ-հայ համայնքի պատմութեան որոշ հիմնահարցերու ուսումնասիրութեան տեսանկիւնէն խիստ շնորհակալ գործ կատարած է Շ. Աշըգեանը: ԱՄԷ-ի Ազգային վարչութիւններու եւ համայնքի ձեւաւորման, Սուրբ Գրիգոր Լուսաւորիչ եկեղեցոյ օժման 10-ամեակի եւ գաղութի պատմութեան մասին յիշատակելի է անոր «Քառորդ դար հայերը Տուպայի եւ Հիւսիսային Էմիրութեանց մէջ» գիրքը, որ նախաձեռնութիւն էր Տուպայի եւ Հիւսիսային Էմիրութեանց Ազգային վարչութեան: Գիրքին մէջ տեղ գտած են Քուէյթի ազգային առաջնորդանիստի եւ Հիւսիսային Էմիրութեանց վարչութեան ատենագրութիւնները⁷, հիմնականօրէն մէջբերումներ կատարած է համայնքի հետ առընչուող փաստաթուղթերը՝ համայնքային կեանքի լուսաբանումը թողնելով այլ հետազոտողներուն:

Արդի պատմագիտական-տեսական քննախօսութեան ծիրէն արժեքաւոր է Շարժայի կառավարիչ Շէյխ դոկտոր Սուլթան Պին Մուհամմէտ ալ-Քասիմի իր «Սարտ ալ-Ձաթ» խորագրեալ գիրքին մէջ ներս 13-րդ դ. հայերու ներկայութեան եւ ԱՄԷ-ի մէջ հիմնադրած բնակավայր Ջուդա կամ Ճուլֆար պատմական իրողութեան հաստատումը⁸:

ԱՄԷ-ի հայ համայնքի արդի շրջանի պատմութեան ուսումնասիրութեան տեսանկիւնէն յատկանշական է Ա. Փաշայանի եւ Լ. Հարությունյանի «Օնցի արաբական երկրների հայ համայնքները. արդի հիմնախնդիրներ» աշխատութիւնը, ուր ի թիվս այլ համայնքներու կը ներկայացուին ԱՄԷ-ի հայ համայնքը արդի հիմնախնդիրները⁹:

ԱՄԷ-ի հայ համայնքի պատմութեան ուսումնասիրութեան տեսանկիւնէն ուշագրաւ է Պէյրութի մէջ անցկացուած «Օնցի արաբական երկիրներու հայերը» խորագրով

³ «Դեպի երկիր» պատանեկան պարբերաթերթը հայատառ առաջին տպագիր մամուլն է ԱՄԷ-ի մէջ: Անկէ հրատարակուած է երեք թիւ 1992-ին: Աշըգեան Շ., Քառորդ դար հայերը Տուպայի եւ Հիւսիսային Էմիրութեանց մէջ, ԱՄԷ-ի Ազգային Վարչութիւն, 2008, էջ 128:

⁴ «Շեփոր» լրատուն Տուպայի եւ Հիւսիսային Էմիրութեանց տարբեր տարիներու ազգային վարչութիւններու տեղակատուն է: Առաջին թիւը (28 էջ) լոյս տեսած է 26 հոկտեմբեր 1999-ին: «Շեփոր»ին լոյս ընծայումը դադրած է 2005-ին: Աշըգեան Շ., նշվ. աշխ., էջ 128-130:

⁵ «Թերակղզի» մշակութային եւ հասարակական հայելի տպագիր ու գունաւոր պարբերաթերթը 2000-ին, անհատական ձիգերով լոյս տեսած է շրջան մը Ապու Տապի հաստատուած երկրաչափ-ճարտարագէտ Գուրգէն Մանկասարեանի խմբագրութեամբ: «Թերակղզի»ին լոյս ընծայումը դադրած է խմբագրին երկրէն մեկնելու պատճառով:

⁶ Sté u 54 م، ٢٠٠٤ الشارقة العلاقات الأرمنية العربية صفحة ١. بولاديان

⁷ Sté u Աշըգեան Շ., նշվ. աշխ.:

⁸ Sté u Doctor Sheikh Sultan al-Qasimi's (Sard al-zat) entitled book published in Arabic in the year 2009. <https://sheikhsultan.ae/Portal/en/official-positions/historical-works.aspx#page=4>.

⁹ Sté u Հարությունյան Լ., Փաշայան Ա., Օնցի արաբական երկրների հայ համայնքները. Արդի հիմնախնդիրներ, ՀՀ Սփիւռքի նախարարութիւն, Երեւան, 2012:

գիտաժողովի նիւթերու ժողովածուն¹⁰: Ժողովածոյին մէջ տեղ գտած են նաեւ ԱՄԷ-ի հայ համայնքին առընչուող զեկուցումներ:

Համայնքի ձեւաւորման ու զարգացման ընթացքի, ինչպէս նաեւ համայնքային որոշ կառոյցներու բազմամեայ արդիւնաւէտ գործունէութեան լուսաբանման համար օգտագործուել են նաեւ տարաբնոյթ այլ արխիւային նիւթեր, յուշամատեններ եւ տարեգիրքեր¹¹:

Ատենախօսութեան շարադրման համար կարելո՞ր նշանակութիւն ունեցեր են նաեւ շարք մը գիտական բարձրարժէք հետազօտութիւններ¹²:

ԱՄԷ-ի հայ համայնքի պատմութեան եւ յարակից հիմնահարցերու առընչութեամբ առկայ գիտական ուսումնասիրութիւններու քննութիւնը ցոյց կու տայ, որ թէև համայնքի պատմութեան որոշ հիմնահարցեր քննութեան նիւթ դարձեր են տարբեր հետազօտողներու կողմէ, սակայն անոր ձեւաւորումը եւ կայացումը, համայնքի հասարակական-քաղաքական եւ կրթամշակութային կեանքի ամբողջական ուսումնասիրութիւնը ցարդ կը սպասէր իր ուսումնասիրողին:

Ուսումնասիրութեան փորձաքննութիւնը: Ատենախօսութեան թեման հաստատուել է ԵՊՀ պատմութեան ֆակուլտետի գիտական խորհուրդի մէջ: Քննարկուել են հրապարակային պաշտպանութեան երաշխաւորուել է ԵՊՀ պատմութեան ֆակուլտետի Հայոց պատմութեան ամպլիոնը: Ատենախօսութեան հիմնական արդիւնքները եւ դրոյթները հրապարակուել են թուով վեց գիտական յօդուածներու տեսքով:

Ատենախօսութեան կառուցուածքը: Ատենախօսութիւնը բաղկացած է ներածութիւնէ, չորս գլուխներէ, որոնցմէ իւրաքանչիւրը կազմուած է ենթագլուխներէ, եզրակացութիւնէ, առաջարկութիւններէ, օգտագործուած սկզբնաղբիւրներէ եւ գրականութեան ցանկէ:

Ատենախօսութեան առաջին գլուխը կը կրէ «**Հայկական համայնքի ձեւաւորման եւ կայացման գործընթացը ԱՄԷ-ի մէջ**», որ բաղկացած է չորս ենթագլուխներէ:

¹⁰ Տե՛ս Մանկասարեան Շ., Սայեղ, Ա., ԱՄԷի Հայածախի ներկայութիւնը տեղական համացանցին մէջ (համառօտ ակնարկ), ԱՄԷի հայ համացանցային մետիան, «Օնցի արաբական երկիրներու հայերը» հատոր, գիտաժողովի նիւթեր (6-7 դեկտեմբեր 2022) Հայկազեան համալսարան տպարան, Պէյրութ, 2024:

¹¹ Տե՛ս Բայբորոյան Վ., Սփիւռքահայութեան հետ կապի մշակութային կոմիտէ, հաշվետվություն Քուէթահայ գաղութ այցելելու մասին, Հայաստանի ազգային արխիւ, ֆ. 875, ց. 16, գ. 46, թ. 17; Յուշամատեն Ապու Տապիի հայկական մշակութային ընկերակցութեան 1990-2010, Կարգ Օծման Սրբոց Նահատակաց Եկեղեցոյ, Ապու Տապի, 12 դեկտեմբեր 2014, Ապու Տապի Ազգային միօրեայ վարժարան, 25-ամեակ, 1981-2006 տարեգիրք, Օհաննէսեան հայկական վարժարան, 2009-2010 տարեշրջան, տարեգիրք, Օհաննէսեան հայկական վարժարան, 30-ամեակ, 1980-2010, տարեգիրք:

¹² Տե՛ս Բայբորոյան Վ., Իրանական մետաքսի համար պայքարի ազդեցութիւնը Մերձաւոր ու Միջին Արեւելքի միջազգային յարաբերութիւնների վրայ եւ հայ Առեւտրական կապիտալը (XVII դարակիզբ), Պատմաբանասիրական հանդէս, 2019, 2 (211); Baibourian V., Participation of Iranian Armenians in the World Trade in the 17th Century, in “Les Arméniens dans le commerce asiatique au début de l’ère modern”, sous la direction de Sushil Chaudhury et Kéram Kévonian, Paris. 2008, pp. 43-48; Հովհաննիսյան Ս., Հայ առեւտրական կապիտալ իբրեւ «Աշխարհ-տնտեսություն» եւ արդյունաբերական դարաշրջանի մարտահրավերները, «ՎԷՄ» համահայկական հանդէս, հունվար-մարտ, Թ (ԺԵ) տարի, 2017, թիվ 1 (57):

Առաջին ենթագլուխին մեջ՝ «Արաբական Միացեալ Էմիրութիւններու (ԱՄԷ) հիմնադրումը եւ ազգային փոքրամասնութիւններու իրաւունքներու սահմանումը» կը մանրամասնուին ԱՄԷ-ի Ազգային փոքրամասնութիւնների Իրաւունքներու եւ այս պարագային ԱՄԷ-ի հայկական համայնքի իրաւունքներու ու կարգավիճակի տեսանկիւնէն երկրի սահմանադրութեան մէջ առկայ ազգային ու կրօնական փոքրամասնութիւններու նախատեսումները՝ օրէնքը, որ կ'արգիլէ խտրականութիւնը կրօնական համոզմունքներու հիման վրայ, որ կ'արգիլէ հայեոյանքն ու դաւանափոխութիւնը ոչ իսլամներուն կողմէն, օրէնքը, որ կը թոյլատրէ տարբեր կրօններու, ազգութիւններու եւ դաւանանքներու համար՝ կրօնական ծէսերու եւ պաշտամունքի ազատութեան եւ ԱՄԷ պետութիւնը անվճար հողեր կը յատկացնէ աղօթատեղիներու եւ եկեղեցիներու կառուցելու համար, որպէսզի մարդիկ կարողանան ազատօրէն պաշտամունք կատարեն: Կրօնական նիւթերու ներմուծումը եւ վաճառքը թոյլտուութիւնը, մահմետականներու շրջանի մէջ քրիստոնէութիւն տարածելու արգելքը, կրօնական խումբերու կրօնական գործառոյթները բացահայտօրէն գովազդելու արտօնութիւնը մամուլի մէջ, ինչպիսիք են տօնակատարութիւնները, յիշատակի տօն արարողութիւնները, կրօնական համաժողովները, երգչախմբային համերգները եւ դրամահաւաքի միջոցառումները¹³:

Երկրորդ ենթագլուխին մէջ «Հայերը ԱՄԷ-ի ապագայ տարածքին (մինչեւ 1971 թուականը). հայերու ծագումնաբանութիւնը եւ տեղաբաշխումը» կը ներկայացուին պատմական ապացոյցները, որ հայերը միջնադարէն ի վեր աշխուժօրէն ներգրաւուած եղած են տարածաշրջանային եւ միջազգային առեւտրական կապերու մէջ, մասնաւորապէս Պարսից Օցի տարածքին, որը նպաստէր է անոնց վաղ ներկայութեանը այն տարածքներուն, որոնք այժմ կը կազմեն ԱՄԷ-ը: Բացի այդ, հայերու հետքը պահպանուել է ԱՄԷ-ի մէջ, որ կ'արտացոլուի տեղանուններու մէջ, ինչպիսիք են Ջուլֆարը, ինչպէս նշած է Շարժայի կառավարիչը դոկտոր Սուլթան Պին Մոհամմետ իր «Սարտ Էլ-Ջաթ» (سرد الذات) խորագրեալ գիրքին մէջ¹⁴, որ Ջուլֆարը (Ջուղա) հայկական անուն է եւ հիմնադրուել է 13-րդ դարու սկիզբը հայերու կողմէ, որոնք փախուստ տուած էին Պարսկաստանէն մոնղոլներու արշաւանքի ժամանակ¹⁵: Կը ներկայացուին ԱՄԷ-ի տարածքին առաջին հայերու ժամանումի մանրամասնութիւնները, անոնց մասնագիտութիւնները, Օցի երկիրներուն մէջ հայկական համայնքներու ձեւաւորումը, որ սկսած է Ի. դարու երկրորդ կէսին՝ 1950-ական թուականներուն, երբ կը սկսի քարիւղի նաֆթի արդիւնաբերութիւնը, հատուկէնս հայեր կ'աշխատին քարիւղի ընկերութիւններուն մէջ, դէպի Արաբական Օցի երկիրներ եւ այս պարագային դէպի ԱՄԷ զաղթող երիտասարդներու տեղաշարժի պատճառը, «Ոսկէ վիզա» կացութեան քաղաքականութիւնը, Հայաստանէն ԱՄԷ տեղափոխուած հայերու մասին

¹³ St' u Bureau of Democracy, Human Rights and Labor (Author), 2008 Report on International Religious Freedom - United Arab Emirates, <https://www.refworld.org/docid/48d5cbf3c.html> : (Religious groups openly advertise religious functions in the press, such as holiday celebrations, memorial services, religious conventions, choral concerts, and fundraising events).

¹⁴ St' u նոյն տեղը՝ <https://sheikhdrsultan.ae/portal/ar/media-center/news/22/5/2013> 22, Մայիս 2013 :

¹⁵ St' u The city of Ras al-Khaimah was founded by Armenians, <https://www.peopleofar.com/2014/11/11/the-city-of-ras-al-khaimah-was-founded-by-armenians/> November 11, 2014 :

հարցազրույցները կ'ընդգծեն անոնց ներգրառածության մակարդակը ԱՄԷ-ի հայկական սփիւռքի համայնքէն, ԱՄԷ-ի քաղաքացիութեան սահմանափակումները, զբաղուածութեան վրայ հիմնուած բնակութեան իրաւունքի եւ երկարաժամկետ բնակութեան երաշխիքներու բացակայութեան պայմանները:

Երրորդ ենթագլուխին մէջ «Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան դերը ԱՄԷ հայ համայնքային կեանքի կայացման գործին մէջ» կը ներկայացուի Մեծի Տանն Կիլիկիոյ կաթողիկոսութեան հիմնարար եւ որոշիչ դերը ԱՄԷ-ի մէջ հայ համայնքի կայացման եւ կազմակերպման գործին մէջ ապահովելով հոգեւոր առաջնորդութիւն, հաստատութենական (ինստիտուցիոնալ) կառուցուածք եւ համակարգուած առաջնորդութիւն: Այս անհրաժեշտութիւնէն թելադրուած, Մեծի Տանն Կիլիկիոյ ցաթողիկոսութիւնը կը ստանձնէ այս փոքրիկ գաղութներուն կրօնական, դաստիարակչական, մշակութային կեանքի հոգեւոր առաջնորդութիւնը, այնտեղ եկեղեցական, կրօնական պատասխանատու անձնաւորութիւններ առաքելով: Սկզբնական շրջանին գաղութի կաթողիկոսական փոխանորդի հոգեւոր հովութեան կազմակերպչական գործունեութիւնը, ԱՄԷ-ի ձեւաւորուած համայնքը հաստատապէս կայունացնելու ու զարգացնելու աշխատանքներուն մէջ կ'ընդգծուին ազդեցիկ ազգայիններու (բարերարներու) պատրաստակամութիւնը, Հայր Սուրբը տեսկցութիւն կ'ունենայ Շարժայի Շէյխին՝ Սուհամէտ էլ Քասիմիի անձնական խորհրդականին՝ Ապտալլահ Ճումաա Մութաուայի հետ, (Շէյխը գործով կը բացակայէր երկրէն), եւ կը խօսի հայութեան համար հաւաքավայր մը ունենալու մասին¹⁶: Ազգային վարչութիւններու նշանակումը Շարժա-Տուպայի եւ Ապու Տապիի մէջ եւ անոնց ձիգերով համայնքներէն ներս ազգային-մշակութային կեանքի կազմակերպումը,

Չորրորդ ենթագլուխին մէջ՝ «Դէպի ԱՄԷ հայերու ներգաղթը, արտագաղթի միտումները եւ ասոր նպաստող պատճառները արդի փուլի մէջ» կը քննարկուի դէպի ԱՄԷ հայ երիտասարդներու եւ ընտանիքներու ներգաղթի շնորհիւ կը ձեւաւորուին հայկական 2 համայնք՝ Շարժայ-Տուպայ եւ Ապու Տապիի: Հայերու ներգաղթը դէպի ԱՄԷ շարժունակութիւնը (տինամիքը) տնտեսապէս պայմանաւորուած, կը բնութագրուի անընդհատ ներգաղթով եւ արտագաղթով (ներհոսքով եւ արտահոսքով), ժամանակաւոր բնակեցման ձեւերով եւ սփիւռքէ-սփիւռք շարժունակութեամբ: Կը ներկայացուին արտագաղթի ու ներգաղթին նպաստաւոր պատճառները, որ կ'ընդգծեն ԱՄԷ-ի հայկական սփիւռքի (տինամիք) շարժուն եւ մշտապէս զարգացող բնոյթը շնորհիւ տնտեսական հնարաւորութիւններու, քաղաքականութեան փոփոխութեան եւ անձնական ընտրութեան վրայ:

Ատենախօսութեան երկրորդ գլուխը «ԱՄԷ-ի հայ համայնքի կառուցուածքը եւ հասարական-քաղաքական ու մշակութային կեանքի առանձնայատկութիւնները» բաժնուած է չորս ենթագլուխներու:

Առաջին ենթագլուխին մէջ՝ «Համայնքի կազմակերպակառուցուածքային պատկերը» քննարկուած է ԱՄԷ-ի համայնքի կազմակերպչական եւ կառույցներու ձեւաւորման գործընթացը եւ համայնքէն ներս պահպանելու եւ ամրապնդելու հայ ինքնութիւնը:

¹⁶ Տե՛ս Պատմական ակնարկ Տուպայի եւ Հիւսիսային Էմիրութեանց հայ գաղութի մասին, <https://emahay.com>, 30 նոյեմբեր 2016:

Կաթողիկոսությունը իբրև առաջին քայլ պարբերաբար ԱՄԷ կը դրկէ եկեղեցականներ¹⁷: Դեկտեմբեր 1979-ին, Գերպ. Տ. Օշական Վրդ. Չօլոյեան Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան կողմէ կը դրկուի Քուէլթ ու ԱՄԷ Շարժայ տեղւոյն վրայ ծանօթանալու համար գաղութը կազմակերպելու կարելիութիւններուն¹⁸: 1979 հայ ազգային կեանքը կազմակերպելու նպատակով ան կը նշանակէ Շարժայ-Տուպայի եւ Ապու Տապիի առաջին Ազգային վարչութիւնները: Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Գարեգին Բ. Աթոռակից Կաթողիկոսը 15 մարտ 1980-ի թուակիր նամակով (144/80) կը պաշտօնականացնէ վարչութիւնը¹⁹, իսկ Ապրիլ 1980-ին Հոգ. Տ. Օշական Վրդ. Չօլոյեանը կը նշանակէ Քուէլթի եւ Օնցի երկիրներուն կաթողիկոսական փոխանորդ: Հիմնական այս իրադարձութիւնները նկատի առած գաղութի հիմնադրման թուական ընդունուած է 1980-ը: 1980-էն ասդին մինչև 2006 թուական ԱՄԷ-ի տարածքին կը գործեն իրարմէ անջատ, իրարու հետ գործակցող երկու (2) Ազգային վարչութիւն. մէկը Հիւսիսային Էմիրութիւններու մէջ (Շարժա-Տուպայ), իսկ միւսը Ապու Տապի: Այսօր Ազգային կեանքը կը ղեկավարուի թեմական կառոյցով, որուն կը նախագահէ Առաջնորդ Սրբազան Հայրը²⁰:

Երկրորդ ենթագլուխին մէջ՝ «**Հայ համայնքային կեանքի զարգացման ու կայացման հիմնական փուլերը ԱՄԷ-ի մէջ**» կը ներկայացուին Շարժա-Տուպայի Ազգային վարչութեան գործունէութիւնը հիմնական գիծերով ստորեւ կը ներկայացուի որոշակի պարբերացմամբ հաշուի առնելով առանձին ժամանակային փուլերուն համայնքի կեանքէն ներս տեղի ունեցող կարեւորագոյն փոփոխութիւններն ու Ազգային վարչութեան գործունէութեան մէջ նոր իրողութիւններու ի յայտ գալը եւ իրականացրած ծրագրերուն մէջ նոր ձեռնարկներու նախաձեռնելը: Իրաւական տեսակետէն հայ համայնքը պետական ճանաչում չունէր: Ազգային վարչութիւնը, սուրբէնը եւ հոգաբարձութիւնը կ'աշխատին լուծում մը գտնել հարցին: 1996 – 1998 թթ. Ազգային վարչութեանց տարեշրջանին, Շարժայի կառավարիչ դոկտ. Շէյխ Մուլթան Պին Մոհամմէտ Ալ-Քասիմի ընդառաջելով Գարեգին Բ. Կաթողիկոսի խնդրանքին, պաշտօնական նամակով 1996 թ. ապրիլ 16-ին հայ համայնքին կը յատկացնէ հողակտոր մը եկեղեցի կառուցելու արտօնութեամբ, որը կ'ապահովէ հայ համայնքի պաշտօնական ճանաչումը²¹: Մեծի Տանն Կիլիկիոյ կաթողիկոսութեան ներքոյ երկու Ազգային վարչութիւններու վաղ նշանակումը եւ հետագային պաշտօնականացումը ԱՄԷ-ի հայ համայնքին ապահովեց էական կառուցուածք եւ շարունակականութիւն: Հիմք դրաւ կազմակերպուած համայնքային կեանքի, որ հետագային վերածուեցաւ թեմական համակարգի՝ ապահովելով հայ համայնքի աւելի կայուն, համակարգուած եւ կայուն կառավարում: Կը ներկայացուին Ազգային վարչութեան հովանիին տակ գործող շարք մը յանձնախումբեր եւ խորհուրդներ:

Երրորդ ենթագլուխին մէջ՝ «**ԱՄԷ-ի հայ համայնքի մշակութային կեանքը 21-րդ դարակիզբին**» կ'ընդգծուի, որ ԱՄԷ-ի մէջ քաղաքական հասարակութիւն հայրենակցական կամ մշակութային միութիւններ չկան ու չեն կարող ստեղծուիլ. ի

¹⁷ Տե՛ս «Հասկ» պաշտօնական ամսագիր կաթողիկոսական Հայոց Մեծի Տանն Կիլիկիոյ, ԿԴ. Տարի 1995, թիւ 3-4-5 մարտ-ապրիլ-մայիս, էջ 157:

¹⁸ Տե՛ս «Հայ սփիւռք» հանրագիտարան, էջ 98: Տե՛ս նաեւ Աշըգեան Շ., նշվ. աշխ., էջ 29:

¹⁹ Տե՛ս Աշըգեան Շ., նշվ. աշխ., էջ 30:

²⁰ Արաբական Միացեալ Էմիրութեանց հայ գաղութի պատմութիւն. - <https://emahay.com>.

²¹ Տե՛ս Աշըգեան Շ., նշվ. աշխ., էջ 58:

տարբերություն այլ սփիռքի համայնքներուն, ուր քաղաքացիական հասարակութիւն հասկացութեան մէջ մենք ունինք կուսակցութիւնները, միութիւնները: Կը ներկայացուին ԱՄԷ-ի հայ համայնքէն ներս նշանակալից մշակութային գործունէութիւն տարած Ապու Տապիի մէջ հիմնուած տեղական կազմակերպութիւն «Ապու Տապիի հայկական մշակութային ընկերակցութիւն»-ը²² 1990-2010 թթ., եւ համահայկական կազմակերպութիւններ «Հայ օգնութեան միութիւնը» 2010-2017 թթ. եւ «Համազգային հայ կրթական եւ մշակութային միութիւնը»²³ 2011-2017 թթ., որոնք ծառայելով որպէս համայնքի հոգեւոր եւ մշակութային սիրտ՝ կը կազմակերպեն մշակութային միջոցառումներ, հասարակական հաւաքներ, դասախօսութիւններ, հոգեւոր խորհրդածութիւններ եւ լսարաններ՝ շարքական դրութեամբ աստուածաշնչական սերտողութիւններ, որոնք կ'ամրապնդեն համայնքային կապերը: Ապու Տապիի հայկական ընկերակցութեան նախաձեռնութիւնները ոչ միայն կը տօնէր հայկական արուեստը, այլեւ կը խթանէր բարի կամքը, մշակութային փոխանակումը եւ իրազեկութիւնը՝ ցոյց տալով, թէ ինչպէս գեղարուեստական նախաձեռնութիւնները կարող են անցնիլ աշխարհագրական եւ մշակութային սահմանները: ՀՕՄ-ի Շարժա-Տուպայի մասնաճիւղը կարեւոր դեր ունեցեր է համայնքային համախմբուածութեան եւ մշակութային շարունակականութեան ամրապնդման գործին մէջ՝ հասարակական, կրթական եւ բարեգործական նախաձեռնութիւններու միջոցով՝ աջակցելով կանանց, երիտասարդներուն եւ ընտանիքներուն, խթանելով հայկական ասանդոյթներն ու արուեստը, ինչպէս նաեւ խթանել համերաշխութեան եւ հաւաքական ինքնութեան զգացումը ԱՄԷ հայ համայնքէն ներս: Համազգայինը իր ընթացիկ գործօն տարիներուն զգալիօրէն հարստացուցած է ԱՄԷ-ի հայ համայնքի մշակութային կեանքը՝ խթանելով գրականութիւնը, արուեստը եւ մտաւորական գործունէութիւնը՝ ամրապնդած է մշակութային ինքնութիւնը, աջակցած է խթանած է համայնքային համախմբուածութիւնը՝ թողնելով երկարատեւ ազդեցութիւն մինչեւ իր գործունէութեան դադարումը:

Չորրորդ ենթալուսին մէջ՝ **«Հայկական մշակութային միջոցառումները ԱՄԷ-ի մէջ (ազգային փոքրամասնութիւններու մշակութային իրաւունքներու բնագիրին մէջ»** կը ներկայացուին ԱՄԷ-ի հայ համայնքի կեանքէն ներս մեծ տեղ ունին հանրային-մշակութային միջոցառումները, որոնց պարբերական եւ անընդհատ կազմակերպման համար ջանքեր են ի գործ դրած համայնքի ազգային կառոյցները՝ յընթացս ստանալով տեղական իշխանութիւններու հաւանութիւնն ու աջակցութիւնը: ԱՄԷ-ի մէջ բազմաթիւ են մշակութային փառաստօները, որոնք կը հռչակեն իր բազմազան բնակչութեան մշակութային ժառանգութիւնը: Շարժայի ժառանգութեան ամենամեայ օրերը եւ Տուպայի միջազգային շարժարուեստի փառաստօնը նշանաւոր օրինակներ են, ուր ցուցադրուած է հայկական մշակոյթը: 2001 թ. մարտ 24-29-ին, ԱՄԷ-ի մէջ ՀՀ դեսպանութեան եւ Ապու Տապիի Մշակոյթի կեդրոնի համատեղ ջանքերով «Ապու Տապիի Մշակոյթի կեդրոն»ի մեծ սրահին մէջ բացուեցաւ հայ կիրառական արուեստի ցուցահանդէսը

²² Տե՛ս նաեւ Յուշանատեան Ապու Տապիի հայկական մշակութային ընկերակցութեան 1990-2010, էջ 14:

²³ Տե՛ս նաեւ ՀՕՄ-ի եւ Համազգայինի իրականացուցած մշակութային միջոցառումները, էջ 165, Յաւելուած թիւ 7:

«Հայկական մշակոյթի շաբաթը Ապու Տապիի մէջ» խորագրի ներքոյ: Այս իւրայատուկ ձեռնարկը կը հովանաւորէր երկրի նախագահի որդին՝ Տեղեկատուութեան եւ մշակոյթի նախարար Ն. Գ. Շէյխ Ապտալլա պրն Զայետ ալ-Նահիանը²⁴: Նշենք նաեւ որ ցուցահանդէսի կազմակերպմանը մեծապէս աջակցեր էր նաեւ ՀՀ մշակոյթի նախարարութիւնը: Մշակութային ժառանգութեան փառատօները կ'ամրապնդեն ԱՄԷ-ի դերը որպէս մշակութային երկխօսութեան համաշխարհային կեդրոն՝ միաժամանակ խթանելով հանդուրժողականութիւնը եւ միջմշակութային փոխանակումը: Միեւնոյն ժամանակ, այդ բոլորը ԱՄԷ-ի հայկական համայնքին կ'ապահովեն հաստատութենական (ինստիտուցիոնալ) տեսանելիութեամբ, հնարաւորութիւններ՝ պահպանելու եւ ներկայացնելու իրենց ժառանգութիւնը, ինչպէս նաեւ հարթակ ԱՄԷ-ի բազմազան հիւսուածքին մէջ աւելի խորը համարկման եւ համայնքային համախմբուածութեան համար: Այս բոլորի իրականացումը նպաստեց հայ համայնքին եւ ԱՄԷ-ի միջեւ բարեկամութեան զարգացմանն ու փոխըմբռնման խորացման գործին մէջ, ինչպէս նաեւ ԱՄԷ-ի արաբ ժովուրդին ծանօթացնելու հայկական անցեալ դարերու եւ ժամանակակից մշակոյթին, հասարակական կեանքին:

Ատենախօսութեան երրորդ գլուխը «ԱՄԷ-ի հայ համայնքի դերը ՀՀ-ԱՄԷ յարաբերութիւններուն մէջ» բաժնուած է երկու ենթագլուխներու:

Առաջին ենթագլուխին մէջ **«Հայաստանի Հանրապետութեան ԱՄԷ-ի հետ դիւանագիտական ու տնտեսական յարաբերութիւններու զարգացման ընթացքը եւ ԱՄԷ-ի հայ համայնքի դերակատարութիւնը ՀՀ-ԱՄԷ- յարաբերութիւններու զարգացման գործին մէջ»** կը ներկայացուի ԱՄԷ-ի հայ համայնքի աջակցութիւնն ու մասնակցութիւնը, որ ըմբռնեց նշանակութիւն ունեցաւ Ապու Տապիի մէջ Հայաստանի դեսպանութեան ստեղծման գործին մէջ, նշելով անոր կարեւորութիւնը Օղջի տարածաշրջանին մէջ: Կ'ընդգծուի, որ 1998-ին դիւանագիտական յարաբերութիւններու հաստատումէն ի վեր, Հայաստան-ԱՄԷ համագործակցութիւնը վերածուեց է տինամիք եւ բազմակողմանի գործընկերութեան, որ կը ներառէ տնտեսական, ենթակառուցուածքային եւ մշակութային ոլորտներ: Բարձր մակարդակի ներդրումային նախաձեռնութիւնները եւ հաստատութենական համագործակցութիւնը, յատկապէս՝ Ապու Տապիի զարգացման հիմնադրամի նման կազմակերպութիւններու հետ, զգալիօրէն նպաստած են Հայաստանի զարգացման ծրագրերուն, այդ թուով՝ Արփա-Սեւան թունելի կառուցմանը²⁵: Միեւնոյն ժամանակ, աճող առեւտրային, գործարար ֆորումները եւ ներդրումային համաձայնագրերը, որոնց աջակցեր են երկրի ղեկավարները, որմով ալ կ'ընդգծուին երկկողմ յարաբերութիւններու ընդլայնող շրջանակը եւ գործընկերութիւնը՝ ապագայ տնտեսական համագործակցութեան խոստումնալից հեռանկարներով: Ի աջակցութիւն ԱՄԷ-ի եւ Հայաստանի հայ-արաբական բարեկամական յարաբերութիւններու ամրապնդման՝ Հադարծին վանքը վերականգնուած է 2013-ին, Շարժայի Գերագոյն խորհրդի անդամ եւ կառավարիչ Ն. Մ. Շէյխ ղոկտոր Սուլթան պին Մուհամմատ ալ

²⁴ Տե՛ս Հայկական մշակոյթի շաբաթը ԱՄԷ-ում (մարտ 24-29 2001 թ.), ԱՄԷ-ի «Շեփոր» լրատու ապրիլ 2001, թիւ 13, էջ 15:

²⁵ Վարչապետը ծանօթացել է «Արփա-սեւան» թունելի հիմնանորոգման աշխատանքների ընթացքին, <https://www.gov.am/am/news/item/12212/>, 6 նոյեմբերի 2015 (մուտք՝ 01.04.2024):

Քասիմիի աջակցութեամբ²⁶: ԱՄԷ-ի հայ համայնքը վճռորոշ է կազմակերպուած դեր խաղցած է Հայաստանի դեսպանատան հիմնադրման գործին մէջ՝ տրամադրելով ֆինանսական, կառուցային կամ հաստատութենական եւ բարոյական աջակցութիւն: Սա ցոյց կու տայ համայնքի ուժեղ ազգային նուիրումները եւ անոր կարողութիւնը՝ աշխուժօրէն նպաստելու պետականաշինութեան ջանքերուն եւ ՀՀ-ԱՄԷ դիւանագիտական յարաբերութիւններու ամրապնդմանը: ԱՄԷ-ի հայ համայնքը մեծապէս օգնէր է նաեւ ՀՀ-ին ու Արցախին, ինչպէս նաեւ երկրաշարժէն տուժած հայութեանը: Կարող ենք արձանագրել, որ ԱՄԷ-ի հայ համայնքը անցեալ տասնամեակներուն ձեւաւորած է ՀՀ-ի հետ համագործակցութեան մեծ փորձ, որու շնորհիւ ներկայիս ալ կը շարունակէ մնալ ՀՀ-ի եւ ԱՄԷ-ի մէջ ՀՀ դեսպանութեան յուսալի գործընկերը:

Երկրորդ ենթադրութիւն մէջ «ԱՄԷ-ի հայ համայնքի աջակցութիւնը Հայրենիքին եւ վտանգուած սուրիահայերուն» կ'ընդգծուի, որ ձեւաւորման եւ կայացման ճանապարհի ողջ ընթացքին ԱՄԷ-ի հայ համայնքն իր աջակցութիւնը տրամադրած է Հայաստանի Հանրապետութեանն ու Արցախին: ԱՄԷ-ի հայ համայնքը նշանակալի եւ հետեւողական դեր խաղցած է Հայաստանին եւ Արցախին՝ մարդասիրական օգնութեան, ֆինանսական ներդրումներու եւ զարգացման նախաձեռնութիւններու միջոցով²⁷: 2016-2017 տարիներուն Մեծի Տանն Կիլիկիոյ կաթողիկոսութեան նախաձեռնութեամբ եւ ֆինանսատրամբ Արցախի մէջ «Նոր Կիլիկիա» անունով գիւղ մը՝ բնակավայր մը հաստատուեցաւ իր նորակառոյց բնակարաններով եւ անհրաժեշտ կառոյցներով ու յարմարութիւններով²⁸: Հակառակ անոր որ համեմատաբար փոքր եւ նորաստեղծ հայ համայնք ըլլալուն, այն ցուցաբերած է ուժեղ ազգային համերաշխութիւն եւ նուիրումները՝ աշխուժօրէն նպաստելով հայրենիքի վերականգնմանը, օգնութեան ջանքերուն եւ երկարաժամկէտ զարգացմանը: Այս բոլոր գործունէութիւնը կ'ընդգծէ հայ համայնքի աշխուժ եւ բազմակողմանի աջակցութիւնը՝ համատեղելով մարդասիրական օգնութիւնը, մշակութային նախաձեռնութիւնները եւ միջազգային համերաշխութիւնը: ԱՄԷ-ի հայ համայնքի ջանքերը ոչ միայն նպաստած են Արցախի եւ Հայաստանի զարգացմանը, այլեւ տարածուեր են ճգնաժամի մէջ գտնուող այլ հայկական համայնքներու աջակցութեան վրայ՝ ամրապնդելով միասնութեան եւ հաւաքական պատասխանատուութեան ուժեղ գրագումը սփիւռքի մէջ:

²⁶ ودعمًا لتعزيز العلاقات الودية الأرمنية العربية، تم ترميم دير هاغارتسين في عام 2013 بدعم من عضو المجلس الأعلى لدولة الإمارات العربية المتحدة، حاكم الشارقة سمو الشيخ سلطان بن محمد القاسمي. تقديم الثقافة الأرمنية للأجانب في مهرجان "أيام الشارقة التراثية"، Հայկական մշակույթը օտարերկրացիներուն ներկայացնելը «Շարժայի ժառանգութեան օրեր» փառատօնին, 14 մարտ 2022, Ar.armradio.am, <https://tinyurl.com/bk8s4kbr>. Արաբ մուսուլման շեյխը «կը փրկէ» Հայաստանի հնագոյն վանքը, բարերար Շարժայի կառավարիչը Annahar.com, 03 դեկտեմբեր 2013, <https://tinyurl.com/2h5rhhzj>, Հայաստանի արքեպիսկոպոսը բարձր կը գնահատէ Շարժայի կառավարիչի աջակցութիւնը Հաղարծին վանքի վերականգնումին, رئيس أساقفة أرمينيا يشيد بدعم حاكم الشارقة، <https://tinyurl.com/samrbf2n>, 17 յունուար 2024:

²⁷ Sté u «Հայկական սփիւռք» տարեգիրք, Երեւան, 2010, էջ 228:

²⁸ Արցախի Նոր Կիլիկիա գիւղի կառուցման աշխատանքները կը մօտենան իրենց աւարտին, <https://horizonweekly.ca/fr/88200-2/> 20.06.2016:

Ատենախօսութեան չորրորդ գլուխը «ԱՄԷ-ի հայ համայնքի զարգացման եւ ազգային ինքնութեան պահպանութեան հիմնահարցերը» բաժնուած է չորս ենթագլուխներու:

Առաջին ենթագլուխին մէջ **«ԱՄԷ-ի հայկական համայնքի զարգացման արդի փուլի առանձնայատկութիւնները»** կը ներկայացուին 21-րդ դարու սկիզբը ԱՄԷ-ի հայ համայնքի ազգային-մշակութային կեանքին մէջ տեղի ունեցող անցումարձի իրադարձային վերլուծութիւնը, որ կը յստակեցնէ արդի զարգացումները համայնքէն ներս եւ համայնքային կեանքի զարգացման արդի միտումները: Հակիրճ իրադարձային վերլուծութիւնը՝ ԱՄԷ-ի հայ համայնքին մէջ տեղի ունեցող 2012-2014 թթ. եւ 2024-2025 թթ. տարեշրջաններուն ցոյց կու տայ, որ համայնքէն ներս հիմնովին հետեւողականօրէն կը կազմակերպուին ազգային-եկեղեցական, կրթամշակութային բնոյթի իրադարձութիւններ, ինչպէս նաեւ կը նշուին հայկական ազգային ու ՀՀ պետական տօները:

Երկրորդ ենթագլուխին մէջ **«ԱՄԷ-ի հայ կրթական կեանքը. իրավիճակ եւ հաւանական զարգացումներ»** ԱՄԷ-ի միօրեայ վարժարաններուն առաջնահերթ առաքելութիւնը եղած է միջավայրի ապահովումը, ուր հայ երեխաները կարող են կապուիլ իրենց արմատներուն հետ, խօսիլ հայոց լեզուով եւ իմանալ իրենց հարուստ մշակութային ժառանգութեան մասին, նաեւ ուշադրութիւնը միշտ եղած է հայեցի կրթութեան, մասնաւորապէս լեզուի ուսուցման վրայ, այլ ոչ թէ ընդհանուր ակադեմական յանձնարագրին, վկայագրին: Անցեալն ու ներկան համեմատելով պարզ կը դառնայ, որ ԱՄԷ-ի հայկական վարժարանները տարիներու ընթացքին զգալի աճ ու զարգացում ապրած են: Համայնքի նուիրումը հայ մշակոյթի եւ լեզուի պահպանմանը եղած է վարժարաններու առաքելութեան առանցքային դերը անոնց հիմնադրումէն ի վեր: Թէեւ միօրեայ վարժարանները տակաւին կը բախուին մարտահրաւերներու, ինչպիսիք են պետական ճանաչման բացակայութիւնը²⁹, բազմամշակութային միջավայրի մէջ բարգաւաճելու եւ աճելու անոնց կարողութիւնը կը վկայէ կամաւորներու ուսուցչական կազմի, մասնագիտացած մանկավարժներու բացակայութիւնը եւ բարերարներու քրտնաջան աշխատանքի մասին, այդուհանդերձ միօրեայ վարժարաններու գոյատեւումը եւ մշակութային առաքելութիւնը կ'ընդգծեն ԱՄԷ-ի հայկական կրթութեան եզակի բնոյթը:

Երրորդ ենթագլուխին մէջ **«ԱՄԷ-ի հայկական լրատուամիջոցներու դերը համայնքային կեանքին մէջ»** կը ներկայացուին ԱՄԷ-ի մէջ հայկական մամուլի ունեցած իր կարեւոր դերն ու ազդեցութիւնը համայնքի հիմնադրման եւ զարգացման ինչպէս նաեւ վճռորոշ դեր խաղցած է մշակոյթի պահպանման գործին մէջ: ԱՄԷ-ի մէջ եղած են պատանեկան, Ազգային վարչութեան տեղակատու, մշակութային եւ հասարակական տպագիր մամուլի հրատարակութիւններ, որոնք կարճատեւ կեանք ունեցած են եւ բոլորն ալ չեն շարունակուած: Համայնքին փորձերը՝ ստեղծելու տպագիր մամուլ, ինչպիսիք են «Դէպի երկիր»-ը եւ «Շեփոք»-ը, զգալի մարտահրաւերներու բախուեցան. միջոցներու եւ պատրաստուած գրողներու լրագրողներու բացակայութեան պատճառով³⁰: 2000-ին, անհատական ճիգերով լոյս տեսած է «Թերակղզի» մշակութային եւ հասարակական հայելի տպագիր ու գունաւոր պարբերաթերթը, շրջան մը Ապու Տապի հաստատուած

²⁹ Տե՛ս Աշըգեան Շ., նշվ. աշխ., էջ 76:

³⁰ Տե՛ս նոյն տեղը, էջ 128-130:

երկրաչափ-ճարտարագետ Գուրգեն Մանկասարեանի խմբագրությամբ: Պարբերաբերթը ձրիաբար բաժնուած է Ապու Տապիի հայօձախին, բայց դադրած է խմբագրին երկրեն մեկնելուն պատձառով³¹: Այդ թուականեն իվեր, հայերեն այլ մամուլ չէ եղած ԱՄԷ-ի մէջ: ԱՄԷ-ի մէջ տպագիր մամուլի բացը եւ էլեկտրոնային լրատուութեան չգոյութիւնը, եթէ կարելի է ըսել, այդքան ալ զգալի չէ, համայնքը հիմնականին մէջ բաւարարուած է իր թուային հասարակական ֆէսպուքեան էջով: Առցանց լրատուներու մէջ սկսեր են կարեւոր տեղ զբաղեցնել տեղեկատուական բնոյթի անհատական հարթակները:

ԱՄԷ-ի թուային լրատումի ջոնցներեն է Հրաչ Քալսահակեանի անհատական «Ազատ հայ» (www.azad-hye.com) հարթակը: Անհատական հարթակներեն է համացանցային ձայնային մետիայի միակ ռատիոյի կայքէջը՝ Շաքէ Մենկէչեանի ԱՄԷ-ի մէջ հիմնադրած «Ռատիո ԱՅԳ»-ը եւ radioayk.blog-ը: «Ռատիո ԱՅԳ»-ը լինելով առցանց բնականաբար հասանելի է ամբողջ աշխարհին. հայկական ձայնային սփռումներու իր ծառայութիւնը կը մատուցէ 2011 թ. սեպտեմբեր 21-էն իվեր անընդմէջ, մինչեւ օրս³²: ԱՄԷ-ի համայնքային, եկեղեցական, կրթական մշակութային իրադարձութիւններու մասին տեղեկութիւններու եւ հետազօտական նիւթի աղբիւրներուն մէկ մասը այսօր հիմնականօրեն կու գայ համացանցային հրապարակումներէ (առցանց խմբագրումներ, որոնք արագօրեն կը տարածուին եւ տեղեկութիւններ կը հայթայթեն: ԱՄԷ-ի եւ Քաթարի հայոց թեմի հայերեն եւ անգլերեն երկլեզու կայքը (<https://emahay.com>), որ ունի «Լուրեր»-ու սիւնակը: Գայքին մէջ կան գլխաւոր սիւնակներ կամ ենթաբաժիններ, որոնք դատարկ են, այլ խօսքով՝ կան ոչ մէկ տեղեկութիւն պարունակող էջեր: Գայքը չ'արձանագրեր ԱՄԷ-ի հայ անհատներու ձեռքբերումներու մասին, այլ խօսքով համայնքային ներգրաւածութիւն չկայ: 2024-2025 թթ. շրջանը համեմատած իր վաղ տարիներու հետ, կարող ենք արձանագրել, որ ազգային բոլոր արժէքներուն գիտակից ու հոգածու ԱՄԷ-ի հայ համայնքը գլխաւորապէս կեդրոնացած էր հայապահպանման, հայկական ներուժի հաւաքագրման, հիմնարար կառոյցներու-հաստատութիւններու ստեղծման վրայ, ինչպիսիք են եկեղեցիներն ու միօրեայ վարժարանները, իսկ, 2024-2025 թթ. ժամանակաշրջանը կ'արձանագրէ մշակութային եւ կրօնական նշանակալի զարգացման փուլ:

Չորրորդ ենթագլուխին մէջ «ԱՄԷ-ի շրջանի հայերուն ազգային ինքնութիւնը եւ ինքնութեան պահպանման ներքին գործիքները ու արտաքին հնարաւորութիւնները» կը քննարկուին ներքին հնարաւորութիւնները, որոնք կ'առընչուին համայնքի կառոյցներու ներկայացուցիչներու կողմէ կազմակերպուած համայնքային կրթական ու մշակութային ծրագրերուն, ազգային տօներուն ու իրադարձութիւններուն, որոնք խթան կը հանդիսանան ինքնութեան խնդիրներու մասնակի լուծմանը, իսկ արտաքին հնարաւորութիւնները հիմնականին մէջ կապուած են հայրենիքի եւ սփիւռքի այլ համայնքներու ու կառոյցներու հետ ի սպաս դնելու ԱՄԷ-ի հայութեան ինքնութեան պահպանութեան հիմնահարցերու լուծմանն ու նպատակի իրականացմանը: Կ'ընդգծուի

³¹ Տե՛ս Մանկասարեան (Մենկէչեան) Շ., Սպեղ, Ա. ԱՄԷի Հայօձախին ներկայութիւնը տեղական համացանցին մէջ (համառօտ ակնարկ), ԱՄԷի հայ համացանցային մետիան, «Օոցի արաբական երկիրներու հայերը» հատոր, գիտաժողովի նիւթեր (6-7 դեկտեմբեր 2022) Հայկազեան համալսարան տպարան, Պէյրութ, 2024, էջ 219:

³² Տե՛ս նոյն տեղը, էջ 225:

արդի Սփիւռքի եւ ԱՄԷ-ի մէջ հայկական ինքնութիւնը կը դիմագրաւէ համաշխարհայնացման եւ խառը ամուսնութիւններու մարտահրաւերներ, որոնց հետեւանքով կը դժուարանայ ինքնութեան պահպանումը: Կ'ընդգծուի, որ ԱՄԷ-ի հայ համայնքի կրթական հաստատութիւնները, կը գործեն որպէս ազգային ինքնութեան պահպանման առանցքային կեդրոններ՝ երիտասարդ սերունդներուն փոխանցելով հայոց լեզուն, պատմութիւնը, մշակոյթը եւ կրօնական արժէքները:

Եզրակացութեան մէջ ամփոփուեր են կատարուած ուսումնասիրութեան արդիւնքները.

1. ԱՄԷ-ի պետութիւն ձեւաւորումէն առաջ՝ հայեր յայտնուել են այս տարածաշրջանի ճուլֆար բնակավայրի մէջ՝ միջնադարուն:

2. ԱՄԷ-ի հայկական համայնքը ձեւաւորուած է պետութեան կայացմանը զուգընթաց՝ 1950-ական թուականներուն, երբ քարիւղի նաֆթի արդիւնաբերութիւնը սկսած է եւ ուր ալ հատուկէնտ հայեր աշխատած են քարիւղի ընկերութիւններուն մէջ:

3. Հայ համայնքի ձեւաւորման ու կազմակերպչական կեանքին մէջ գործօն դեր ունեցած են հայ երիտասարդները, որոնք հայապահպանումի մտահոգութիւնը իբրեւ առաքելութիւն նկատելով համայնքը կազմակերպելու գործնական քայլեր ստանձնած են 1970-ական թուականներու աւարտին:

4. ԱՄԷ-ի հայկական համայնքէն ներս, համայնքի ընթացիկ կեանքի կազմակերպման նպատակով կեանքի կոչուած են 1980 թուականէն սկսեալ առանձին ազգային վարչութիւններ, որոնք իրենց կարգին կը նշանակեն Թաղական խորհուրդ, միօրեայ վարժարանին Հոգաբարձութիւն եւ ըստ կարիքի կը յառաջացնեն տարբեր յանձնախումբեր, որոնք համարատու են Ազգային վարչութեան:

5. ԱՄԷ-ի հայ համայնքի կազմաւորուած ու կազմակերպուած է շնորհիւ հայ ազգայիններուն, բարերարներուն եւ Ազգային վարչութեան անդամներուն, որոնք մասնակից դարձած են ու կերտած ազգային ու եկեղեցական կառոյցները:

6. ԱՄԷ-ի մէջ հայ համայնքի կայացման գործընթացին էապէս նպաստեր են երկրին մէջ ազգային փոքրամասնութիւններու նկատմամբ գոյութիւն ունեցող հանդուրժող ու ջերմ վերաբերմումքը եւ սահմանուած ազատութիւնները:

7. ԱՄԷ-ի հայ համայնքի ձեւաւորման մէջ, Մեծ է դերը Մեծի Տանն Կիլիկիոյ կաթողիկոսութեանը ի մասնաւորի կաթողիկոսական փոխանորդ ապա Առաջնորդ Գերշ. Տ. Օշական Եպս Չօլոյեանին 1980-1998 թ. ազգանուէր յիշարժան վաստակը:

8. ԱՄԷ-ի մէջ հայութեան կազմակերպուած ներկայութիւնը ունեցած է որոշիչ դեր, այն առումով որ Օնցի տարածաշրջանին մէջ Հայաստանի դեսպանատունը Ապու Տապի Էմիրութեան մէջ բացուի:

9. ԱՄԷ-ի հայ համայնքը կրօնական, կրթական եւ մշակութային ամբողջութիւն է՝ ընկերային-քաղաքական հասարակաց արժէքներու վրայ հաստատուած, կը կատարէ եւ շարունակ պէտք է կատարէ նոյնը: Սա մնայուն մարտահրաւեր է սփիւռքահայոյ դիմաց:

10. Սփիւռքի եւ մասնաւորապէս ԱՄԷ-ի հայ համայնքի անհատներուն ինքնութեան պահպանութեան, որպէս կարեւոր միջոց մըն է ՀՀ-ի կողմէն ՀՀ քաղաքացիութեան շնորհումը:

11. ԱՄԷ-ի հայերու ազգային ինքնութեան պահպանումը եւ հայապահպանումի գործը ընդհանրապէս ամէնօրեայ խնդիր է հայկական սփիւռքի համար, եւ կը դիմագրաւէ կրթական, մտաւորական գործիչներու քանակի եւ որակի նուազումը եւ ձուլման արագօրէն աճող ընթացքը:

12. ԱՄԷ-ի մէջ հայ ինքնութեան հետ կապուած հայ եւ օտար խառն ամուսնութիւնները ժխտական ազդեցութիւն ունին հայ ինքնութեան վրայ, մանաւանդ խառն ամուսնութեան զաւակներու պարագային:

13. ԱՄԷ-ի նման բազմաէթնիկ միջավայրի մէջ, հայ ինքնութիւնը ամպրապնդող բաղադրիչները՝ ազգակերտման եւ հայապահպանման քաղաքականութիւնը կարելի է այն դիտարկել Հայաստան-սփիւռք կապերու աշխուժացման, եւ սփիւռքի ազգամշակութային ինքնութեան զարգացման մէջ:

14. ԱՄԷ-ի հայ համայնքին մէջ հիմնադրուած «Ապու Տապիի Հայկական մշակութային ընկերակցութիւն»ը, «Հայ օգնութեան միութիւն» եւ «Համազգային հայ կրթական եւ մշակութային միութիւն» իրենց գեղարուեստական, կրթա-մշակութային նախաձեռնութիւններով, հարստացուցած են համայնքի մշակութային կեանքը, խթանած են հայ գրականութիւնն ու արուեստը, ամրապնդած են հայկական ամուր ինքնութիւնը:

15. Մեծ է նաեւ ԱՄԷ-ի հայ համայնքի տարբեր տարիներու Ազգային վարչութիւններու հովանիին տակ գործող յանձնախումբերու կազմակերպած մշակութային, մարզական միջոցառումներու դերը, որոնց շնորհիւ հնարաւորութիւն կ'ընձեռուի, որ համայնքի անհատները դառնան համայնքային ծառայութեան մասնակիցներ՝ միաժամանակ պահպանելով ամուր համայնքային կապերը եւ խթանելով ինքնութեան ուժեղ զգացումը:

16. Եթէ ԱՄԷ-ի հայ համայնքը սկզբնական շրջանին գլխաւորապէս կեդրոնացած էր հայապահպանման, հայկական ներոյժի հաւաքագրման, հիմնարար կառոյցներու-հաստատութիւններու ստեղծման վրայ, ինչպիսիք են Եկեղեցիներն ու միօրեայ վարժարանները, ապա 2024-2025 թ. ժամանակաշրջանը կ'արձանագրէ մշակութային եւ կրօնական նշանակալի զարգացման փուլ:

17. Նորահաստատ այս գաղութի հայերուն 90 առ հարիւրը պաշտօնեայ է, կան բարձր դիրքի հասած վարիչ պաշտօնեաներ եւ տնօրէններ, գործատերեր, անձնական առեւտուրով զբաղողներ, որոնք հայութեան 10 առ հարիւրը կը կազմեն: Հայ պաշտօնեաներուն մէջ համեմատաբար մեծ թիւ կը կազմեն երկրաչափեր, ճարտարագէտներ եւ տնտեսագէտներ ըստ ԱՄԷ-ի հայ համայնքի կայքէջին մէջ առկայ տեղեկատւութեան հիման վրայ՝ 2020 թուական: Իսկ, Տուպայի առեւտուրի պալատի կայքէջին մէջ առկայ տեղեկատւութեան հիման վրայ՝ մինչեւ 2025 թուականի յունիսի վերջը գրանցուած են շուրջ 500 հայաստանեան ձեռնարկութիւններ:

18. Հայ համայնքի արտագաղթը համեմատած ներգաղթին աւելի քիչ է, եկողները եւ բնակութիւն հաստատողները միշտ աւելի շատ եղած են քան մեկնողները:

19. Հիմնուելով Հայաստան ծնած եւ հետագային ԱՄԷ տեղափոխուած հայերու հետ անցկացուած հարցազրոյցներու վրայ՝ ակնյայտ է, որ անոնք ԱՄԷ-ի հայկական համայնքէն ներս ունին ներգրաւուածութեան տարբեր մակարդակներ:

20. ԱՄԷ-ի հայկական համայնքը կազմուած է տարբեր աստիճանի ներգրաւուածութիւն ունեցող անհատներէ՝ սկսած մշակութային, կրօնական եւ կրթական գործունէութեան աշխոյժ մասնակցութիւնէ մինչեւ սփիւռքի համայնքէն ներս

սահմանափակ կամ նուազագոյն մասնակցութեամբ: Իրական ներգրաւածութիւնը կը տատանուի՝ կախուած այնպիսի գործօններէն, ինչպիսիք են՝ անձնական կապերը, մասնագիտութիւնը, հաստատութիւններուն հասանելիութիւնը եւ ապագայի հետ կապուած մտադրութիւնները:

Ատենախօսութեան վերջաւորութեանը ներկայացուած են նաեւ համայնքի եւ հայրենիք-սփիւոք յարաբերութիւններու զարգացմանն ուղղուած շարք մը առաջարկներ, որոնք կարող են նպաստել ոլորտներու մէջ որոշումներ կայացնելու գործընթացին:

ԱՏԵՆԱԽՕՍՈՒԹԵԱՆ ԹԵՄԱՅՈՎ ՀԵՂԻՆԱԿԻ ՀՐԱՏԱՐԱԿԱԾ ՅՕԴՈՒԱԾՆԵՐԸ

1. Մենկեչյան Շ., Հայ համայնքի ձևաւորումը Արաբական Միացեալ Էմիրութեան մէջ, Գիտական Արցախ, 2022, № 4 (15), էջ 40- 54:
2. Menkechian Ch., The Role of the Catholicosate of the Great House of Cilicia – Holy See of Cilicia in the Establishment of Armenian Community Life in the UAE, International Review of Armenian Studies, «Բանբեր հայագիտության» միջազգային հանդես, 2023, № 3 (33), էջ 115 – 132:
3. Menkechian Ch., The Role of The Armenian Community in UAE-Armenian Relations, Fundamental Armenology, 2024, № 1 (19), էջ 154-177:
4. Menkechian Ch. (Mangassarian), Armenian Cultural Heritage in The UAE: Strategies and Challenges for Identity Preservation, Fundamental Armenology, 2024, № 2 (20), էջ 42-58:
5. Menkechyan Ch. (Mangassarian), The Characteristics of the Cultural Life of the Armenian Community in the UAE», Լրաբեր հասարակական գիտությունների 2025, № 2 (674), էջ 86-101:
6. Menkechian Ch. (Mangassarian), The Peculiarities of the Current stage of Development of the Armenian in the UAE, Պատմաբանասիրական հանդես, 2025, № 3, էջ 58-82:

MENKECHIAN CHAKE ZAVEN

Socio-political Life of the Armenian Community in the UAE from the 1970s to the present days

Dissertation for the degree of Doctor of History on the specialization of “History of Armenia” 07.00.01.

The Defense of the Dissertation will be held on June 19, 2026, at 13⁰⁰ at the Session of the Specialized Council 004 on Armenian History of HESC RA by the Institute of History (0019, Yerevan, Marshal Baghramyan ave., 24/4).

SUMMARY

This dissertation examines the socio-political life of the Armenian community in the United Arab Emirates (UAE) from the 1970s to the present day focusing on its formation, development, and role over the past 45 years. As one of the most developed countries in the Arab world, the UAE has attracted Armenians from different regions, leading to the growth of a distinct diaspora community.

The study is significant because, despite extensive research on Armenian diaspora communities worldwide, there has been no comprehensive scientific study dedicated to the history and development of the Armenian community in the UAE. The dissertation seeks to bridge that gap by providing a detailed analysis of the community’s historical development, its pivotal role in preserving Armenian identity, and its contribution to the UAE’s rich and diverse cultural content, which is also a scientific necessity that makes the research on the topic relevant. In this regard, it is worth emphasizing the case of the Armenian Diaspora in the UAE and the relations between Armenia and the UAE, the study of which from a theoretical perspective provides an opportunity to view and evaluate the phenomena with a new perspective.

The main objective of the research is to study and present the historiographical development of the newly formed Armenian diaspora in the UAE during the late 20th and early 21st centuries.

The dissertation consists of an introduction, four chapters with corresponding sub-chapters, a conclusion, and a bibliography comprising both literary and online sources.

In the introduction, the relevance of the research, aim and objectives are justified, the scientific novelty, analysis of original sources, and scientific literature are offered; and the chronological and territorial scope of the research is defined.

Chapter I, entitled “*The Establishment of the United Arab Emirates (UAE) and the Definition of the Rights of National Minorities,*” examines the formation of the UAE and the legal status and rights of national and religious minorities, including the Armenian community. It highlights constitutional provisions guaranteeing freedom of religion, protection from discrimination, and the state’s support for places of worship through the allocation of land for churches and religious institutions. The chapter also explores the historical presence of Armenians in the territory of the future UAE, including references to Julfar (Jugha), the origins and distribution of Armenians, and the arrival of the first Armenian settlers during the rise of the oil industry in the 1950s. It discusses the

professions of early Armenian migrants, the reasons for migration to the Gulf region, and the impact of the UAE's modern residency policies, including the "Golden Visa" program. In addition, the chapter analyzes interviews with Armenians who migrated from Armenia to the UAE, focusing on their integration into the Armenian diaspora community, as well as issues related to residency and citizenship restrictions. Special attention is given to the role of the Catholicosate of the Great House of Cilicia in organizing Armenian religious, cultural, and educational life in the UAE, including the establishment of Armenian community structures and diocesan administration in the Gulf region. The chapter further examines the migration dynamics of Armenians to the UAE, emphasizing the economically driven and temporary nature of migration, the formation of the Sharjah-Dubai and Abu Dhabi Armenian communities, and the continuous processes of immigration, emigration, and diaspora mobility.

Chapter II, entitled "*The Structure of the Armenian Community in the UAE and the Specific Features of its Socio-Political and Cultural Life*," examines the formation of the organizational foundations of the Armenian community and the preservation of Armenian identity in the UAE. The chapter highlights the decisive role of the Catholicosate of the Great House of Cilicia in organizing Armenian community life. In 1979, His Eminence Fr. Oshagan Choloyan was sent to Kuwait and the UAE to study the possibilities of establishing organized community structures. In 1980, the first National Councils of Sharjah-Dubai and Abu Dhabi were established, marking the official foundation of organized Armenian community life in the UAE. From 1980 to 2006, two separate National Councils operated in the country, later evolving into a diocesan structure headed by the Prelate. The chapter also discusses the official recognition of the Armenian community, particularly through the allocation of land in Sharjah in 1996 by Doctor Sheikh Sultan Bin Mohammed Al-Qasimi for the construction of an Armenian Church and community complex. In addition, the chapter presents the activities of the various committees and councils functioning under the National Administration, as well as the cultural and educational contributions of organizations such as the Abu Dhabi Armenian Cultural Association, the Armenian Relief Society, and the National Armenian Educational and Cultural Union. Through cultural, educational, and social initiatives, these institutions have played an important role in strengthening Armenian identity and community cohesion in the UAE.

Chapter III, entitled "*The Role of the Armenian Community in the UAE in Armenia-UAE Relations*," examines the development of diplomatic and economic relations between the Republic of Armenia and the UAE, as well as the contribution of the Armenian community to strengthening these ties. The chapter highlights Armenia's cooperation with the Abu Dhabi Development Fund, particularly in supporting the rehabilitation of the Arpa-Sevan tunnel, as well as the restoration of the Haghartsin Monastery in 2013 through the support of H.H. Sheikh Dr. Sultan bin Muhammad Al Qasimi, Ruler of Sharjah. It also discusses the growth of trade relations, business forums, and investment agreements that have expanded bilateral cooperation and created new economic opportunities. Special attention is given to the Armenian community's organized role in supporting the establishment of the Armenian Embassy in the UAE through financial, institutional, and moral assistance. The chapter further examines the Embassy's contribution to revitalizing Armenian community life by organizing cultural and national events in cooperation with local Armenian structures, thereby strengthening Armenia-UAE relations and community cohesion. In addition, the

chapter highlights the humanitarian and national support provided by the Armenian community in the UAE to Armenia and Syrian Armenians during times of crisis.

Chapter IV, entitled “*The Fundamental Issues of the Development of the Armenian Community and the Preservation of National Identity,*” examines the cultural, educational, and identity-preserving activities of the Armenian community in the UAE. It analyzes community events organized during 2012–2014 and 2024–2025, including national, religious, educational, and cultural celebrations that strengthen Armenian identity and community cohesion within the multicultural environment of the UAE. The chapter highlights the important role of Armenian educational institutions, including the Sharjah and Abu Dhabi day schools founded in 1980 and the Sunday schools, in preserving the Armenian language, history, culture, and Christian values. Despite challenges such as lack of state recognition, shortage of specialized teachers, and limited resources, these institutions continue to serve as key centers of identity preservation and community socialization. The chapter also discusses the role of Armenian media in community life in the UAE and highlights the transition of Armenian media in the UAE from print publications to digital platforms, including Facebook and the EmaHay website, which today serve as major sources of information and community communication. Special attention is given to the identity challenges facing the Armenian community, including globalization, mixed marriages, declining participation in community life, weakening Armenian language proficiency, and the shortage of Armenian language specialists and educators. The chapter emphasizes that efforts to preserve Armenian identity are mainly centred on the church, educational, and cultural structures, as well as cooperation with Armenia and other diaspora communities.

The main results of the study are summarized in the conclusion.

МЕНКЕЧЯН ШАКЕ ЗАВЕНОВНА

Социально-политическая жизнь армянской общины в ОАЭ с 1970-х годов по настоящее время

Диссертация на соискание ученой степени кандидата исторических наук по специальности 07.00.01 «История Армении».

Защита диссертации состоится 19-го июня 2026 г. в 13⁰⁰ на заседании специализированного совета по Истории Армении 004 КВОН РА при Институте истории (0019, Ереван, проспект Маршала Баграмяна, 24/4).

РЕЗЮМЕ

В данной диссертации исследуется социально-политическая жизнь армянской общины в Объединенных Арабских Эмиратах (ОАЭ) с 1970-х годов по настоящее время, с акцентом на ее формирование, развитие и роль за последние 45 лет. Будучи одной из наиболее развитых стран арабского мира, ОАЭ привлекали армян из разных регионов, что привело к формированию самобытной диаспоры.

Данное исследование имеет важное значение, поскольку, несмотря на обширные исследования армянских диаспор по всему миру, до сих пор не было проведено всестороннего научного исследования, посвященного истории и развитию армянской общины в ОАЭ. Диссертация стремится восполнить этот пробел, предоставляя подробный анализ исторического развития общины, ее ключевой роли в сохранении армянской идентичности и ее вклада в богатое и разнообразное культурное содержание ОАЭ, что также является научной необходимостью, делающей исследование по данной теме актуальным. В этом отношении стоит подчеркнуть случай армянской диаспоры в ОАЭ и отношения между Арменией и ОАЭ, изучение которых с теоретической точки зрения дает возможность взглянуть и оценить явления с новой перспективой.

Основная цель исследования – изучить и представить историографическое развитие новообразованной армянской диаспоры в ОАЭ в конце XX и начале XXI веков.

Диссертация состоит из введения, четырех глав с соответствующими подглавами, заключения и библиографии, включающей как литературные, так и онлайн-источники.

Диссертация состоит из введения, четырех глав с соответствующими подглавами, заключения и библиографии, включающей как литературные, так и онлайн-источники.

Во введении обосновывается актуальность исследования, его цель и задачи, представлена научная новизна, анализ оригинальных источников и научной литературы; также определяется хронологический и территориальный охват исследования.

Глава I, озаглавленная «Создание Объединенных Арабских Эмиратов (ОАЭ) и определение прав национальных меньшинств», рассматривает формирование ОАЭ, а также правовой статус и права национальных и религиозных меньшинств, включая армянскую общину. В ней освещаются конституционные положения, гарантирующие свободу вероисповедания, защиту от дискриминации и государственную поддержку мест отправления культа путем выделения земли для церквей и религиозных учреждений. В главе также исследуется историческое присутствие армян на территории будущих ОАЭ, включая

упоминания о Джулфаре (Джуге), происхождение и распределение армян, а также прибытие первых армянских поселенцев во время подъема нефтяной промышленности в 1950-х годах. В главе рассматриваются профессии первых армянских мигрантов, причины миграции в регион Персидского залива и влияние современной политики ОАЭ в отношении вида на жительство, включая программу «Золотая виза». Кроме того, в главе анализируются интервью с армянами, мигрировавшими из Армении в ОАЭ, с акцентом на их интеграцию в армянскую диаспору, а также на вопросы, связанные с ограничениями на проживание и гражданство. Особое внимание уделяется роли Католикосата Великого Дома Киликии в организации религиозной, культурной и образовательной жизни армян в ОАЭ, включая создание армянских общинных структур и епархиального управления в регионе Персидского залива. В главе также рассматривается динамика миграции армян в ОАЭ, подчеркивая экономически обусловленный и временный характер миграции, формирование армянских общин Шарджи-Дубая и Абу-Даби, а также непрерывные процессы иммиграции, эмиграции и диаспорной мобильности.

Глава II, озаглавленная «Структура армянской общины в ОАЭ и особенности ее социально-политической и культурной жизни», рассматривает формирование организационных основ армянской общины и сохранение армянской идентичности в ОАЭ. В главе подчеркивается решающая роль Католикосата Великого Дома Киликии в организации жизни армянской общины. В 1979 году Его Высокопреосвященство отец Ошаган Чолян был направлен в Кувейт и ОАЭ для изучения возможностей создания организованных общинных структур. В 1980 году были созданы первые Национальные советы Шарджи-Дубая и Абу-Даби, что ознаменовало официальное основание организованной жизни армянской общины в ОАЭ. С 1980 по 2006 год в стране действовали два отдельных Национальных совета, которые позже трансформировались в епархиальную структуру во главе с Прелатом. В главе также обсуждается официальное признание армянской общины, в частности, выделение земли в Шардже в 1996 году доктором шейхом Султаном. В главе также рассматривается деятельность различных комитетов и советов, функционирующих при Национальной администрации, а также культурный и образовательный вклад таких организаций, как Армянское культурное объединение Абу-Даби, Армянское общество помощи и Национальный армянский образовательно-культурный союз. Благодаря культурным, образовательным и социальным инициативам эти учреждения сыграли важную роль в укреплении армянской идентичности и сплоченности общины в ОАЭ.

Глава III, озаглавленная «Роль армянской общины в ОАЭ в отношениях между Арменией и ОАЭ», рассматривает развитие дипломатических и экономических отношений между Республикой Армения и ОАЭ, а также вклад армянской общины в укрепление этих связей. В главе освещается сотрудничество Армении с Фондом развития Абу-Даби, в частности, поддержка восстановления туннеля Арпа-Севан, а также реставрация монастыря Агарцин в 2013 году при поддержке Его Высочества шейха доктора Султана бин Мухаммада Аль Касими, правителя Шарджи. Также рассматривается развитие торговых отношений, бизнес-форумов и инвестиционных соглашений, которые расширили двустороннее сотрудничество и создали новые экономические возможности. Особое внимание уделяется организационной роли армянской общины в поддержке создания посольства Армении в ОАЭ посредством финансовой, институциональной и моральной помощи. В главе также рассматривается вклад

посольства в оживление жизни армянской общины путем организации культурных и национальных мероприятий в сотрудничестве с местными армянскими структурами, тем самым укрепляя армяно-эмиратские отношения и сплоченность общины. Кроме того, в главе освещается гуманитарная и национальная поддержка, оказываемая армянской общиной в ОАЭ Армении и сирийским армянам во время кризисов.

Глава IV, озаглавленная «Фундаментальные вопросы развития армянской общины и сохранения национальной идентичности», рассматривает культурную, образовательную и идентичностную деятельность армянской общины в ОАЭ. В ней анализируются мероприятия, организованные общиной в 2012–2014 и 2024–2025 годах, включая национальные, религиозные, образовательные и культурные праздники, которые укрепляют армянскую идентичность и сплоченность общины в многокультурной среде ОАЭ. В главе подчеркивается важная роль армянских образовательных учреждений, включая дневные школы в Шардже и Абу-Даби, основанные в 1980 году, и воскресные школы, в сохранении армянского языка, истории, культуры и христианских ценностей. Несмотря на такие проблемы, как отсутствие государственного признания, нехватка квалифицированных учителей и ограниченные ресурсы, эти учреждения продолжают служить ключевыми центрами сохранения идентичности и социализации общины. В главе также обсуждается роль армянских СМИ в жизни общины в ОАЭ и освещается переход армянских СМИ в ОАЭ от печатных изданий к цифровым платформам, включая Facebook и веб-сайт EmaNau, которые сегодня служат основными источниками информации и коммуникации в общине. Особое внимание уделяется проблемам идентичности, с которыми сталкивается армянская община, включая глобализацию, смешанные браки, снижение участия в жизни общины, ослабление владения армянским языком и нехватку специалистов и преподавателей армянского языка. В главе подчеркивается, что усилия по сохранению армянской идентичности в основном сосредоточены на церковных, образовательных и культурных структурах, а также на сотрудничестве с Арменией и другими диаспорными общинами.

Основные результаты исследования суммированы в заключении.

